

Oponentský posudok
na dizertačnú prácu Mgr. Davida Svobody

Metafyzické myšlení Tomáše Akvinského
Od pojmu jsoucná a jednoty k pojmu celku a části

(veducí práce – Prof. PhDr. Stanislav Sousedík, C.Sc.)

Predloženú prácu „Metafyzické myšlení Tomáše Akvinského. Od pojmu jsoucná a jednoty k pojmu celku a části,“ vítam z dvoch dôvodov. Za prvé ide o tematiku, ktorej sa v našom geografickom prostredí nevenovala dostatočná pozornosť a druhým dôvodom je skutočnosť, že práca môže vnieť potrebné svetlo do problému udržateľnosti, resp. významu tomistického či presnejšie tomášovského odkazu. K prieskumu navrhutej oblasti je David Svoboda inšpirovaný kritickým čítaním starších i moderných štúdií, pričom jeho dôkladná znalosť tejto literatúry umožňuje prenikavú a zaujímavú analýzu daného problému. Podľa hlavného názvu by sa mohlo zdať, že práca o Akvinského metafyzike, ktorá sa stala predmetom bezpočetného množstva monografií a štúdií, nemôže priniesť nový a svieži pohľad do myslenia anjelského doktora. Podtitul práce však prezrádza, že predmetom analýzy je problematika celku a časti, tzv. mereológia. Autor vychádza z presvedčenia, že táto téma sa premieta do kľúčových metafyzických problémov a výklad mereológie tak môže objasniť subtilné metafyzické úvahy.

Tento ambiciózny cieľ predpokladá nielen dobrú znalosť Akvinského diela a interpretačnej literatúry, ale precíznu metodológiu a terminologickú jasnosť. Dizertačná práca sa pokúša výskum Akvinského mereológie v kritickej diskusii s predchádzajúcimi bádateľmi prehliť alebo korigovať postoje, ktoré doktorand vidí ako problematické. Stále platí, že *bene docet qui bene distinguit*, preto správne doktorand pripomína, že je treba najskôr riešiť zložitú metafyzickú terminológiu a to navyše v rámci značne odlišného filozofického diskurzu. Preto možno pozitívne hodnotiť celkové rozvrhnutie jednotlivých kapitol práce.

Obsiahla práca je rozdelená do dvoch častí. Prvá časť je rozdelená do 5 kapitol (pojetí metafyziky a jejho subjektu; pojetí jsoucná a teorie participace; transcendentní a kategoriální pojmy; ontologická struktura kategoriálního jsoucná; koncepce jednoty) a je „prípravnou“ časťou, ktorá sa zaoberá výkladom tých myšlienkových problémov, ktoré sú potrebné pre zvládnutie mereológie v širších súvislostiach metafyzickej koncepcie Akvinského.

Akvinský užíva pojmy celku a časti v úvahách o kľúčových metafyzických problémoch a z toho je pre autora zrejmé, že pochopenie pojmu celku a častí vedie nielen k jasnejšiemu pohľadu na rôzne aspekty Akvinského metafyzického myslenia, ale môže napomôcť k lepšiemu pochopeniu Akvinského metafyziky ako celku. Preto je cieľom tejto časti zasadenie doterajších

výsledkov bádania do širších súvislostí, tzn. vzťah celku a časti k základným metafyzickým princípom a pojmom, ako je pojem súcna a jednoty alebo problematika ontologickej štruktúry kategoriálneho súcna.

Analýza Akvinského metafyziky vychádza zo širokého spektra jeho spisov. Doktorand sa veľmi dobre orientuje nielen v primárnych zdrojoch, ale tiež jeho obsiahla znalosť interpretačnej literatúry je výborným predpokladom pre takúto analýzu. Doktorand poukazuje na rôzne riešenia a interpretácie jednotlivých pojmov alebo problémov a dokáže zaujať vlastné, argumentačne podporené, stanovisko. Objasňuje, že metafyzika je teoretická veda, ktorej negatívne nemateriálnym subjektom je súcno ako také (*ens inquantum ens* alebo *ens commune*), ktorého povahu, nutné sprievodné vlastnosti (*passiones*), princípy a príčiny táto veda skúma. Venuje obsiahle pasáže analýze súcna, transcendentným pojmom (*ens, unum, multum, res, aliquid, verum, bonum, pulchrum*), vymedzeniu teológie a prvej filozofie. Táto časť je dôležitým vstupom do Akvinského chápania metafyziky, pretože doktorand objasňuje miesto metafyziky v teoretických vedách a jej predmet. V neposlednom rade upozorňuje na interpretačný problém spojený s Akvinského rôznymi charakteristikami prvej filozofie a všima si výkladové ťažkosti na kľúčových miestach v *Super Boethium De Trinitate* a *Sententia super Metaphysicam*. Upozorňuje na Akvinského odmietnutie teologického chápania metafyziky a jeho príklon k ontologickému chápaniu. Naznačuje však rozdielny postoj Akvinského od zástancov ontologického konceptu metafyziky (Avicenna, Siger z Brabantu, Jan Duns Scotus, etc.), pretože podľa Akvinského je Boh je úplne mimo predmet metafyziky (str. 23-25). Doktorand taktiež poukazuje na rôzne interpretačné ťažkosti v tomistickej a tomášovskej literatúre (*ens commune*, súcno ako súcno: napr. J.A. Aertsen contra L.-B. Geiger, J.F. Wippel).

Druhá kapitola je venovaná koncepcii súcna a dôkladnému rozboru teórie participácie. Pre pochopenie Akvinského konceptu súcna je podľa doktoranda kľúčová teória participácie na bytí. Uvádza obecnú charakteristiku Akvinského teórie participácie a následne vykladá problematiku participácie na bytí. Vo svojich analýzach sa opiera o fundamentálne diela (Fabro, Geiger, Oeing-Hanhoff, Clarke, Wippel, Velde). Všima si detailnejšie rôzne typy alebo spôsoby participácie (východiskom k výkladu je druhá lekcia *Expositio libri Boetii De ebdomadibus*), analyzuje protiklad vlastností *per essentiam* a *per participationem*, čo je spresnením obecnej náuky o participácii. Obsiahly rozbor vedie doktoranda k záveru, že výrazom originality Akvinského myslenia o participácii je to, že vzťah prijímajúceho subjektu a participovanej dokonalosti pojal na spôsob vzťahu potencie k aktu (str. 39 odkaz na *Summa contra Gentiles* II. 63). Akvinský tak spojuje a syntetizuje dve odlišné myšlienkové tradície (náuku o participácii platónskej a novoplatónskej proveniencie a náuku o potencii a aktu inšpirovanú Aristotelom). Za inovatívny prvok

Akvinského syntézy novoplatónskej tradície a Aristotela považuje David Svoboda to, že potenciú chápal Akvinský ako princíp obmedzenia o sebe neobmedzeného aktu (str. 39, pozn. 55). Súčasťou druhej a obsiahlej kapitoly je rozbor koncepcie súcna. Doktorand ukazuje, že participatívne chápanie súcna má svoje dôsledky v koncepcii vlastnej povahy Božieho bytia. Participatívna povaha súcna a chápanie Boha ako subsistujúceho bytia viedlo Akvinského k záveru, že „súcno“ (a niektoré ďalšie mená) vypovedajú o stvorených veciach a Bohu iba analogicky. Autor zasvätené a fundovane ukazuje, že vzťah Boha a stvorených súcien pojmal Akvinský ako kauzálny participatívny vzťah.

Pozornosť sa v tretej kapitole obracia k rozboru koncepcie transcendentných a kategoriálnych pojmov. Doktorand sa opiera o text z *Quaestiones disputatae de veritate* 1, 1, v ktorom Akvinský vychádza z reflexívnej analýzy pojmov vecí, ktorá nachádza svoj cieľ v prvom pojme rozumu, ktorým je „súcno“. Systematicky je venovaná pozornosť súcnu ako termínu pojmovej rezolúcie, jednotlivým transcendentným pojmom alebo kategóriám ako explikáciám špeciálnych módov súcna. Základným rysom výkladu analyzovaného textu (*Quaestiones disputatae de veritate* 1, 1) je podľa Davida Svobodu modálna explikácia súcna; kategórie i transcendentné pojmy vyjadrujú rôzne spôsoby, ktorými niečo je. Akvinského náuka o transcendentných pojmoch a kategóriách je podľa doktoranda v pravom zmysle „onto-lógia“.

Štvrtá kapitola „Ontologická štruktúra kategoriálneho súcna“ je prípravou k pochopeniu rôznych typov celkov. Doktorand vychádza z jasného presvedčenia, že zloženie kategoriálneho súcna má svoj protiklad v nejakom type celku. Logicky štruktúrovaná kapitola začína výkladom substancie, pokračuje analýzou *supposita* a jeho vzťahu k esencii a aktu bytia. Autor vysvetľuje Akvinského koncept reálneho zloženia materiálnej substancie z prvej látky a substancijálnej formy a venuje pozornosť problematike princípu individuácie materiálnych substancií. Objasňuje Akvinského stanovisko, že princípom individuácie materiálnych substancií je poznamenaná látka, t.j. prvá látka vymedzená rozmernou kvantitou. Upozorňuje na skutočnosť, že Akvinský terminologicky i po vecnej stránke niekoľkokrát modifikoval svoj názor. Značná pozornosť je venovaná koncepcii akcidentu, problematike kauzálného vzťahu substancie a akcidentov a posledný paragraf štvrtej kapitoly si všíma problematiku logickej a metafyzickej štruktúry esencie kategoriálneho súcna. Základom výkladu sú Akvinského úvahy o absolútne uvažovanej prirodzenosti, ktoré podľa Davida Svobody ukazujú, že prirodzenosť kategoriálneho súcna nie je ničím „homogénnym“ (ako v rozumu tak i v indivíduách), ale je určitým spôsobom štruktúrovaná. Autor práce postupne a precízne osvetľuje logickú štruktúru ľudskej prirodzenosti a metafyzickú štruktúru spoločnej prirodzenosti.

V piatej kapitole venuje David Svoboda pozornosť Akvinského koncepcii jednoty. Každý celok je jedno, a preto výklad tejto problematiky má objasniť pojem celku a časti. Doktorand ukazuje, že Akvinský rozlíšil niekoľko druhov jednoty (transcendentnú, univerzálnu, formálnu a numerickú). Na záver si všíma Akvinského chápanie kvantitatívnej jednoty a kategoriálneho počtu, ako i jej vzťah k transcendentnej jednote a množstvu. David Svoboda dospieva k názoru, že Akvinský rozlíšil dva typy rozdelenia (formálne a materiálne), ktorými sú konštituované dva druhy jedna a množstva: transcendentné jedno a jedno ako princíp počtu; transcendentné množstvo a kategoriálny počet ako druh diskkrétnej kvantity.

V druhej časti doktorand predložil samostatný pokus o výklad Akvinského mereológie (str. 237-276). Výklad je postavený na základe predchádzajúcich 5 kapitol a podáva základné delenie rôznych typov celkov a ich charakteristiku. Všíma si systematicky pojem celku, vymedzenie celku integritou jeho častí, celok a jeho privatívny protiklad („kuse“, lat. colobon – pojem ťažko preložiteľný do češtiny, str. 242n) alebo vymedzenie celku jednotou jeho častí. Tomášovu koncepciu celku chápe autor ako analogický pojem, ktorého pochopenie a vymedzenie sa uskutočňuje prostredníctvom pojmov (časť, integrita, dokonalosť, jednota a usporiadanie). Tieto pojmy umožňujú podľa autora sledovať danú problematiku z rôznych stránok a vďaka svojim odlišným vzťahom charakteristiky celku ako takého.

Autor poukazuje na dve základné charakteristiky celku, ktoré sú aristotelскеj proveniencie. Prvá charakteristika vychádza z materiálnej dokonalosti celku a spočíva v integrite, úplnosti jeho častí. Celok je to, čomu nechýba žiadna z jeho častí. Druhá charakteristika celku súvisí s prvou charakteristikou, pretože celok nie je po formálnej stránke ustanovený iba súčtom, ale formálny aspekt dokonalosti celku je daný jednotou jeho častí. Časti sú v celku zjednotené, celok je vždy nejaké jedno.

Autor rozlíšil a charakterizoval rôzne celky na základe vymedzených kritérií (podľa typu častí ustavujúcich daný celok; ďalej podľa typu jednoty celku; a nakoniec podľa spôsobu vzťahu častí k celku), ktoré sa vzájomne nevylučujú, ale naopak dopĺňajú. Táto klasifikácia umožňuje pochopiť Akvinského delenie rôznych celkov a zároveň i charakter takto rozdelených typov celku. Takto vymedzené a uvedené kritéria pripravili doktorandovi priestor na jasnejšie rozlíšenie typov celkov a častí. Autor dôsledne ukazuje, že celok a časť sú pojmy korelatívne a rozlišuje rôzne typy celkov pole toho, aký typ častí zahrňujú. Ukazuje na Akvinského rozlíšenie celku reálneho a celku logického, rozlíšenie celku logického na esenciálny (logický) celok a univerzálny (potenciálny) celok.

Táto precízna analýza a štruktúracia rôznych typov celkov a častí, je doplnená o rozbor tzv. celku poriadku (celku rádu), ktorého časti sú zamerané k jednému spoločnému cieľu, ktorého

časti ako vonkajšie puto zjednocuje. Túto časť považujem za cennú z toho dôvodu, že naznačuje presah metafyziky do roviny spoločenskej a sociálnej, kde celkom poriadku je rodina, cirkev alebo armáda. Jasne ukazuje, že ak sú všetky stvorené substancie ako celok zamerané Bohom k jednému poslednému spoločnému cieľu, ktorým je Boh sám, tak celok poriadku je taktiež štátne spoločenstvo alebo národ (*populus*), ktorého časti sa pod vedením kráľa vzťahujú ku spoločnému cieľu, ktorým je ich spoločné dobro (str. 272-273).

Za dôležitú časť možno považovať Akvinského rozlíšenie rôznych celkov podľa toho, akým spôsobom sa časti vzťahujú k celku a rozlíšenie celku integrálneho, univerzálneho a potenciálneho. Doktorand si všíma i rovinu etickú, keď Akvinský užíva pojem „integrálny celok“ a „integrálna časť“ taktiež v analýzach takých celkov ako sú kardinálne cnosti. Hoci tieto súvislosti sú v práci iba naznačené, mohli by sa stať východiskom k ďalšiemu rozboru a výkladu.

Od deskripcie dizertačnej práce k otázkam a námetom k diskusi:

Autor píše na strane 237, že „Tomášovy úvahy o celku a časti se vyskytují na různých místech jeho spisů, většinou v kontextu řešení odlišných obtíží, které jsou podnětem k tomu, aby Tomáš formuloval některé důležité myšlenky týkající se problematiky mereologie.“. I napriek tomu, že autorova práca sa venuje systematickému rozboru metafyzických pojmov a historickou časťou sa zaoberá okrajovo, bolo by možné sledovať vývoj problému (mereológie) od Akvinského ranných diel po neskoršie?! Je možné vidieť premeny, re-formulácie alebo dokonca kontradikcie počas Tomášovej filozofickej tvorby?!

Hoci autor upozorňuje v úvode práce (str. 4), že sa nebude zaoberať vzťahom k niektorým významným stredovekým dielam, bolo by prínosné priviesť Tomášovu teóriu do širšej diskusie s „konkurenčnými“ teóriami (Peter Abelard, Raymondus Lullus, Walter Burley), aby vynikla originalita a špecifickosť jeho metafyziky.

Ako jediný problematický bod práce vidím formálnu časť dizertačnej práce. Domnievam sa, že vzhľadom k tomu, že sa jedná o veľmi obsiahlu a výnimočnú prácu, je záver práce až príliš skromný.

David Svoboda pristúpil k svojej práci na základe dôkladného a kritického štúdia primárnej a sekundárnej literatúry. Práca je cenným príspevkom k Tomášovej metafyzike, pretože si nielen dôkladne a komplexne všíma vzťah celku a časti, ale veľmi úspešne sa pokúsil rozlíšiť všetky typy celkov a častí, ktoré doposiaľ bádatelia nerozlišili. Autor danú problematiku

s prehľadom zvládol, preukázal výborné analytické schopnosti a predložil veľmi kvalitnú, poctivú, vyzretú a precízne napísanú prácu, ktorá by si nepochybne zaslúžila svoju knižnú podobu. Práca je nielen prínosom k Tomášovej metafyzike, ale v našom kultúrnom a geografickom prostredí sa stáva dôležitým príspevkom k porozumeniu komplikovaného, subtílného a hlbokého stredovekého metafyzického myslenia, ktoré tvorí jeden z pilierov európskej identity.

Z uvedených dôvodov som presvedčený, že predložená práca spĺňa všetky potrebné nároky kladené na dizertačnú prácu a navrhujem udelenie titulu: *philosophiae doctor* (PhD.)

13.11.2009

PhDr. Jozef Matula, Ph.D
katedra filozofie
FF UP v Olomouci